

**ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΣ:
Η ΑΜΦΙΡΡΟΠΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγικό Σημείωμα	σελ. 3
1. Το πλαίσιο	σελ. 4
2. «Λέξεις» και ρεύματα ιδεών: Το κέντρο βάρους στο Κέντρο/Κεντροαριστερά/Αριστερά	σελ. 5
3. Σοσιαλδημοκρατικές και αριστερές οικονομικές ιδέες: Θεματικές με ευρεία απήχηση στην κοινωνία	σελ. 10
4. Ναι στο ανταγωνιστικό κράτος, ναι και στις μικρές-μεσαίες επιχειρήσεις	σελ. 12
5. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός είναι όμως εδώ! Θεματικές με ευρεία απήχηση στην κοινωνία	σελ. 14
6. Απόψεις Των Ελλήνων-ίδων για την βαθύτερη λογική των οικονομικών ιδεολογιών	σελ. 15
7. Συγκρίνοντας με το παρελθόν	σελ. 19
Συμπεράσματα: Προς μία νέα ισορροπία	σελ. 21

Ερευνητικοί στόχοι

Η μεγάλη έρευνα του Eteron με τη συνεργασία της aboutpeople εγγράφεται στη «μακρά συγκυρία» της υγειονομικής και οικονομικής κρίσης που προκάλεσε η πανδημία του Covid-19. Μία σημαντική διάσταση αυτής της μακράς συγκυρίας υπήρξε η γιγάντια παρέμβαση του κράτους, το οποίο ανέλαβε τον σχεδιασμό και την οργάνωση της υγειονομικής προστασίας του πληθυσμού αλλά και της στήριξης επιχειρήσεων και νοικοκυριών. Κεντρικός στόχος της έρευνας υπήρξε η καταγραφή των απόψεων των πολιτών στα θέματα οικονομικών προτιμήσεων και αξιών με κύρια υπόθεση προς διερεύνηση το ενδεχόμενο ενίσχυσης, λόγω της πανδημίας, των state-oriented («κρατικο-κεντρικών») οικονομικών ιδεών, σε βάρος προτιμήσεων και αξιών προερχόμενων από το υπόδειγμα του οικονομικού φιλελευθερισμού. Παράλληλα, επιχειρήθηκε η αποτύπωση της εικόνας που έχει ο πληθυσμός για τις ανισότητες και αδικίες στην ελληνική κοινωνία.

Το γεγονός ότι η έρευνα διεξήχθη δύο περίπου έτη μετά την έκρηξη της πανδημίας, προσδίδει στα ευρήματα της κομβικό χαρακτήρα. Ο σχεδιασμός, ωστόσο, της έρευνας (εστίαση και εύρος του ερωτηματολογίου, συστοιχίες ερωτήσεων ώστε να καταστεί δυνατή η πολυπρισματική προσέγγιση των αντικειμένων διερεύνησης) υπηρετεί μία ευρύτερη στόχευση: τη χαρτογράφηση - για πρώτη φορά με τόσο ενδελεχή τρόπο - της βασικής δομής προτιμήσεων και αξιών της κοινής γνώμης στα θέματα της οικονομίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ανασύσταση των κεντρικών και σχετικά σταθερών ιδεολογικών (ideational) και αξιακών συνιστωσών που οργανώνουν την ελληνική οικονομική-πολιτική κουλτούρα προσδίδει στην έρευνα μία αξία που υπερβαίνει τη συγκυρία της πανδημικής κρίσης.

Η παρούσα ανάλυση

Η σύντομη παρουσίαση που ακολουθεί - σύντομη με κριτήριο το ογκώδες σώμα δεδομένων που προσφέρει η έρευνα - εστιάζει στον συσχετισμό ισχύος, και στη δύσκολη και ασταθή ισορροπία, ανάμεσα στις ιδέες του οικονομικού φιλελευθερισμού και τις οικονομικές ιδέες σοσιαλδημοκρατικής και αριστερής προέλευσης (ή ιδέες του οικονομικού αντι-φιλελευθερισμού).

Θα διερευνηθεί, αρχικά, η γνώμη των πολιτών για τα βασικά ρεύματα ιδεών που διατρέχουν την ελληνική κοινωνία. Κατόπιν, θα παρουσιαστούν συμπεριληπτικά τα θεματικά πεδία κυριαρχίας των σοσιαλδημοκρατικών και αριστερών οικονομικών ιδεών και, στη συνέχεια, τα πεδία κυριαρχίας του οικονομικού φιλελευθερισμού. Στο πλαίσιο αυτό, θα εξεταστούν επιμέρους πτυχές των προτιμήσεων των ελλήνων πολιτών, όπως ο ρόλος που αποδίδουν στο κράτος ως φορέα προώθησης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας ή, αντίστοιχα, στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Επίσης, θα επιχειρηθεί να αποσαφηνιστούν οι απόψεις τους για θέματα που αγγίζουν

θεμελιακές παραδοχές και αξίες που ανήκουν στον πυρήνα τόσο του οικονομικού φιλελευθερισμού όσο και των αριστερής προέλευσης οικονομικών ιδεών. Τέλος, η σύγκριση των ευρημάτων με αντίστοιχα της περιόδου πριν την πανδημία θα επιτρέψει την καλύτερη κατανόηση της διαχρονικής δυναμικής των απόψεων του ελληνικού πληθυσμού.

Η προσέγγιση θα επικεντρωθεί αποκλειστικά στη σχέση (νέο) φιλελεύθερων και κρατικιστικών ιδεών (για μια περιεκτική παρουσίαση του συνόλου των ευρημάτων βλ. [ανάλυση Πέτρου Ιωαννίδη](#)). Η έμφαση θα δοθεί στη μεγάλη εικόνα και τις «βαριές τάσεις». Πολλά και σημαντικά επιμέρους ευρήματα, τα οποία ο αναγνώστης/η αναγνώστρια μπορεί να συναντήσει στο κύριο σώμα της έρευνας, δεν αποτελούν, για λόγους οικονομίας χώρου, αντικείμενο των σελίδων που ακολουθούν.

1. ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το ελληνικό πολιτικό σύστημα διακρίνεται από τη μακρά εκλογική υπεροχή, από το 1981 μέχρι και τις εκλογές του Ιουλίου 2019, των δυνάμεων της Αριστεράς, Κεντροαριστεράς και Κέντρου. Σε καμία βουλευτική αναμέτρηση, στη διάρκεια της ως άνω περιόδου, το αθροιστικό εκλογικό ποσοστό των κομμάτων που τοποθετούνται στο μη δεξιό τμήμα του πολιτικού φάσματος δεν υπήρξε κατώτερο του 51% (χαμηλότερα ποσοστά: 51,13% το 1990, 51,94% το 2012 (Ιούνιος), 52,05% το 2019), ενώ στις πιο ευνοϊκές εκλογικές αναμετρήσεις υπερέβη ή προσέγγισε το 60% (ενδεικτικά: 1981: 61.71%, 2009: 59.54%, 2015 Σεπτέμβριος: 59,06%)¹. Το μεγαλύτερο διάστημα της μεταπολίτευσης σηματοδοτήθηκε πολιτικά από μία πλειοψηφία που εκλογικά, και σε μεγάλο βαθμό και ιδεολογικά, έκλινε κεντροαριστερά και αριστερά².

Ωστόσο, με στενά ιδεολογικούς-αξιακούς όρους, κυρίως από τη δεκαετία του 1990, παρατηρήθηκε μια μετρίου μεγέθους αποδυνάμωση των αριστερόστροφων και κρατικο-κεντρικών ιδεών και σημαντική ενίσχυση απόψεων και προτεραιοτήτων πιο κοντινών στον οικονομικό φιλελευθερισμό. Διαμορφώθηκε έτσι μια δομή προτιμήσεων και αξιών που έδινε προβάδισμα στον οικονομικό φιλελευθερισμό, πάντα όμως στο πλαίσιο μιας ισορροπημένης οικονομικής κουλτούρας με ισχυρά σοσιαλδημοκρατικά και αριστερά στοιχεία. Αυτή η γενική τάση, στην οποία συνυπήρχαν state-oriented και market-oriented ιδέες, δεν ανετράπη την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης (2008-2009), κρίση που εύλογα θεωρήθηκε από πολλούς ως κρίση του οικονομικού φιλελευθερισμού και των υπερβολών του. Επίσης, δεν ανετράπη ούτε την περίοδο της αριστερής στροφής (2012-2015) στο ελληνικό κομματικό σύστημα. Όπως είχαν δείξει τα ευρήματα του «Τι πιστεύουν οι Έλληνες» (ΔιαΝΕΟσις, 2016: https://www.dianeosis.org/research/greek_values/), η «εποχή ΣΥΡΙΖΑ» και η πλειοψηφική απαξίωση της πολιτικής των μνημονίων δεν συνοδεύτηκαν από σημαντική στροφή στις οικονομικές και κοινωνικές προτιμήσεις. Ο ΣΥΡΙΖΑ επικράτησε στο εκλογικό πεδίο, όχι όμως στο πεδίο των οικονομικών ιδεών και αξιών³. Η εν λόγω απόκλιση υπήρξε ενδεικτική της σημαντικής αυτονομίας της πολιτικής σφαίρας σε σύγκριση με αυτήν των οικονομικών ιδεών. Υπήρξε, προπάντων, ενδεικτική της αξιοσημείωτης σταθερότητας

1. Τα στοιχεία προέρχονται από Παναγιώτης Κουστένης (μη δημοσιευμένα). Από το 2015 και μετά: επεξεργασία Γεράσιμος Μοσχονάς.

2. Βλ. Gerassimos Moschonas και George Papanagnou, (2007) "Posséder une longueur d'avance sur la droite: Expliquer la durée gouvernementale du PSOE (1982-96) et du PASOK (1981-2004)". Pôle Sud, no 27.. Η δυσμενής, από το 1981 και μετά, κατανομή της εκλογικής ισχύος για τις δεξιές πολιτικές δυνάμεις νοούμενες ως αθροιστικό σύνολο, δεν εμπόδισε, για λόγους που δεν αφορούν το παρόν κείμενο, το κόμμα της ΝΔ, ένα από τα ισχυρότερα με όρους εκλογικής επιρροής κόμματα της ευρωπαϊκής συντηρητικής κομματικής οικογένειας, να σχηματίζει, αυτοδύναμες ή μη, κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες.

των οικονομικών προτιμήσεων του ελληνικού πληθυσμού. Όπως έγραψαν οι Νίκος Μαραντζίδης και Γιώργος Σιάκας «τα θεμέλια των βασικών αντιλήψεων της κοινής γνώμης δεν διαμορφώνονται από τη μία μέρα στην άλλη, αλλά οικοδομούνται μέσα από σύνθετες και μακροχρόνιες οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές διεργασίες».⁴ Τίποτε, ωστόσο, δεν είναι αιώνια σταθερό. Τα εξωτερικά σοκ, όπως αυτό της πανδημίας και της συνακόλουθης οικονομικής κρίσης, συχνά λειτουργούν ως μεγάλα σταυροδρόμια που ανατρέπουν γνωστικές και αξιακές σταθερές, συμβάλλοντας στο να στρίψει το τιμόνι των συστημάτων ιδεών και αξιών σε άλλη κατεύθυνση.

Το μεγάλο και στοχευμένο στα οικονομικά και στα θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης ερωτηματολόγιο της έρευνας του Eteron, επιδιώκει να αναδείξει τις δυναμικές γραμμές του αξιακού προφίλ της ελληνικής κοινωνίας, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί μετά από δύο χρόνια υγειονομικής κρίσης και οικονομικής αναστάτωσης. Τα ευρήματα δείχνουν την κυριαρχία μιας μικτής και εξόχως αντιφατικής κουλτούρας, ταυτόχρονα οικονομικά φιλελεύθερης και «κρατικο-κεντρικής», η οποία σηματοδοτείται από την ανομοιογένεια και αποσπασματικότητα των στοιχείων που τη συνθέτουν. Η κίνηση των ιδεών, ωστόσο, σε σύγκριση με την προ της πανδημίας περίοδο, έχει γίνει περισσότερο αριστερόστροφη. Το κέντρο βάρους των οικονομικών προτιμήσεων και αξιών των πολιτών έχει μετακινηθεί – όχι όμως με αποφασιστικό τρόπο - προς ιδέες περισσότερο συμβατές με προτεραιότητες σοσιαλδημοκρατικού, αριστερού και κρατικο-κεντρικού τύπου.

2. «ΛΕΞΕΙΣ» ΚΑΙ ΡΕΥΜΑΤΑ ΙΔΕΩΝ: ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΑΡΟΥΣ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ / ΚΕΝΤΡΟΑΡΙΣΤΕΡΑ / ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Στο Διάγραμμα 1 αποτυπώνεται το προβάδισμα, σύμφωνα με τις αξιολογήσεις της κοινής γνώμης, λέξεων και όρων που συνδέονται παραδοσιακά με ένα περισσότερο κεντρόστροφο και σοσιαλδημοκρατικό/αριστερό πολιτικό λεξιλόγιο. Η οικολογία (με καθολικά θετική παράσταση, ο σοσιαλισμός, η σοσιαλδημοκρατία και ο φιλελευθερισμός παραπέμπουν σε δομημένα ιδεολογικό-πολιτικά ρεύματα και απολαμβάνουν σημαντικής πλειοψηφικής αποδοχής. Το ίδιο ισχύει για το κέντρο, όρος πιο αμφίσημος καθώς περιγράφει λιγότερο μια πολιτική ιδεολογία και περισσότερο μια «ενδιάμεση» πολιτική τοποθέτηση στον άξονα Αριστερά-Δεξιά, τοποθέτηση που στην Ελλάδα συνδέεται εν μέρει και με την κεντρώα κομματική παράδοση. Αντιθέτως, ο νεοφιλελευθερισμός (θετικές γνώμες: 30,7%, αρνητικές: 50.1%) φέρει έντονο αρνητικό φορτίο.

Έχει ενδιαφέρον ο βαθμός απήχησης όρων που επηρεάζονται περισσότερο από τις διακυμάνσεις του κομματικού ανταγωνισμού. Ο όρος «Αριστερά» αξιολογείται στο σύνολο αρνητικά (καλό: 39.4%, κακό: 47.7%) αλλά απολαμβάνει σημαντικά θετικότερης αποδοχής από τον όρο Δεξιά (καλό: 25.7%, κακό: 59.8%). Η έννοια της ριζοσπαστικής αριστεράς, εν τούτοις, αξιολογείται ιδιαίτερα αρνητικά από τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού (καλό: 20.3%, κακό: 63.9%).

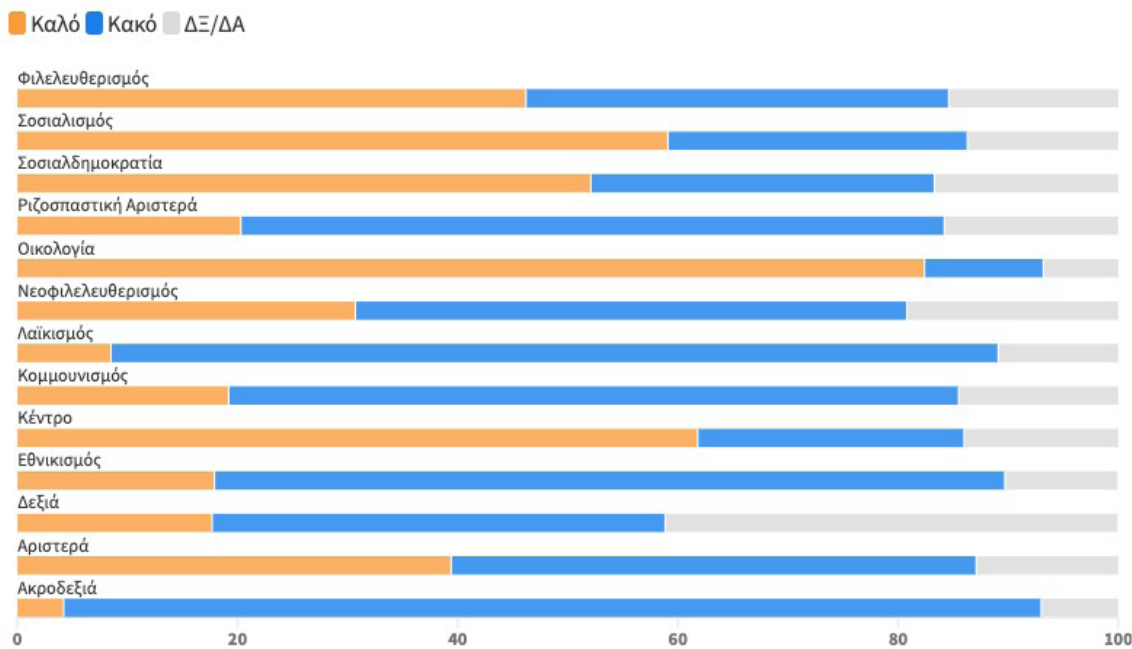
³Γεράσιμος Μοσχονάς, 2016, Τι πιστεύουν οι Έλληνες. Ένας αξιακός χάρτης της ελληνικής κοινωνίας: Κεντρικά ευρήματα, συμπεράσματα και σύνοψη, Αθήνα, ΔιαΝΕΟσις. http://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/02/ekthesi_moschona_single_Pages.pdf

⁴Νίκος Μαραντζίδης και Γιώργος Σιάκας (2019), Στο όνομα της αξιοπρέπειας. Οι ανατροπές της κοινής γνώμης στα χρόνια των Μνημονίων. Παπαδόπουλος, Αθήνα, σ. 288.

Ο κομμουνισμός, ο εθνικισμός, ο λαϊκισμός και η ακροδεξιά συμπληρώνουν το τμήμα του διαγράμματος 1 στο οποίο κυριαρχούν οι αρνητικές αξιολογήσεις. Είναι αξιοσημείωτη η «ανθεκτικότητα» της επιρροής του κομμουνισμού (καλό: 19.2%) και το μέγεθος της θετικής αποδοχής (17.2%) του εθνικισμού, παρότι οι αρνητικές γνώμες υπερτερούν συντριπτικά. Εξόχως αρνητική είναι η αξιολόγηση του όρου λαϊκισμός (καλό: 8.5%, κακό: 80.6%), με τους πολίτες που αυτοτοποθετούνται στην κεντροαριστερά και κεντροδεξιά να διατυπώνουν τις πιο αρνητικές γνώμες (αντιστοίχως: 84,6% και 86,6%).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Για κάθε μία από τις παρακάτω λέξεις θα ήθελα να μου πείτε αν αντιπροσωπεύει για εσάς κάτι καλό ή κακό

aboutpeople

ETERON

Η πρόσληψη του όρου «σοσιαλισμός» είναι περισσότερο θετική στις μεγαλύτερες ηλικίες (55-64: 65.6%, 65 ετών και άνω: 68%) και λιγότερο θετική στις νεότερες (17-24: 47.5%, 25-34: 52.3%). Επίσης, ο σοσιαλισμός έχει την μεγαλύτερη απήχηση στις κεντροαριστερές (85%), αριστερές (76.9%) και κεντρώες (53.8%) θέσεις του άξονα Αριστερά-Δεξιά, αλλά και στις μεσαίες εισοδηματικά τάξεις. Ειδικά, με κριτήριο την ταξική αυτοτοποθέτηση, η κατώτερη μεσαία τάξη (63.9%), η μεσαία τάξη (58.5%) και οι λαϊκές τάξεις (56.9%) έχουν την πιο ισχυρή θετική παράσταση του όρου. Συνολικά, η ευρύτητα θετική πρόσληψη του όρου (καλό: 59.1%, κακό: 27.2%) δείχνει ότι η ισχυρή μεταπολιτευτική αριστερή και κεντροαριστερή παράδοση παραμένει ενεργή και με μεγάλη επιρροή στη χώρα μας. Ο όρος σοσιαδημοκρατία εκπλήσσει. Χωρίς ιδιαίτερες ρίζες στον ελληνικό κομματικό χάρτη, έχει, με κριτήριο τις ομάδες που τον αξιολογούν θετικά, ένα εναργώς πιο mainstream περιεχόμενο σε σύγκριση με τον σοσιαλισμό. Αντιπροσωπεύει, όπως και ο τελευταίος, κάτι «καλό» κυρίως για τις μεγαλύτερες ηλικίες (55-64: 60,3%, 65 ετών και άνω: 64,8%) και έχει, διαφοροποιούμενος

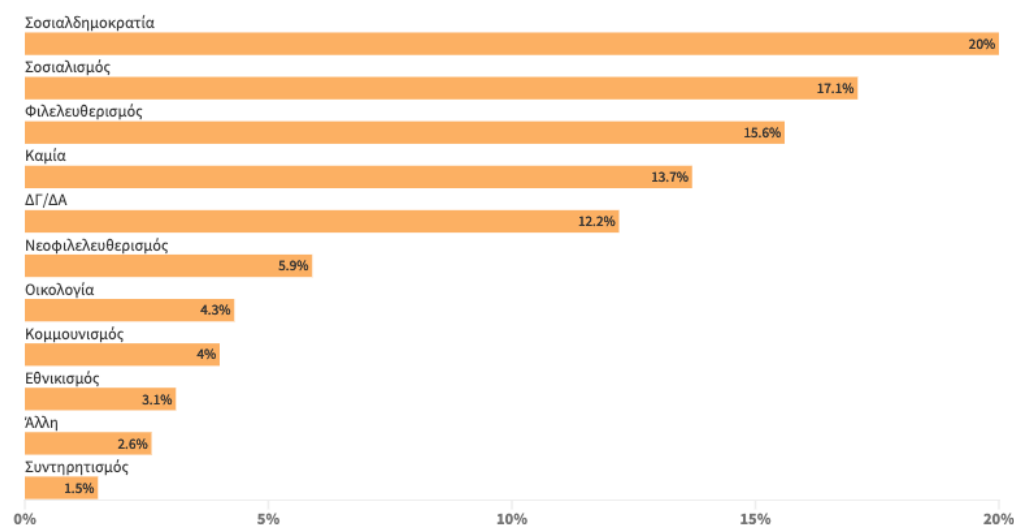
από τον όρο «σοσιαλισμός», την υψηλότερη αποδοχή στην ανώτερη τάξη, καθώς και ανώτερη μεσαία τάξη (59,3%) και τη χαμηλότερη στις λαϊκές τάξεις (44,1%). Με κριτήριο το εισόδημα, αξιολογείται περισσότερο θετικά από τις εύπορες ομάδες (πάνω από 2000 ευρώ: 68,1%, 1501-2000 ευρώ : 65,7%). Γενικότερα, η δόμηση των θετικών γνώμων είναι αντιστρόφως ανάλογη της ταξικής και εισοδηματικής θέσης, χαρακτηριστικό που του προσδίδει ένα πιο «αστικό» περιεχόμενο. Απολαμβάνει δε εκτεταμένης οριζόντιας ιδεολογικής-πολιτικής στήριξης: Κεντροαριστερά (69,2%), Κέντρο (50,7%), Κεντροδεξιά (50,1%), Αριστερά (47,5%), δεξιά (29,3%). Ο πολυσυλλεκτικής απήχησης αυτός όρος έχει το κοινωνιολογικό κέντρο βάρους του στην ανώτερη/μεσαία τάξεις, καθώς και στη μεσαία τάξη και το πολιτικο-ιδεολογικό στην κεντροαριστερά/κέντρο – αλλά και την κεντροδεξιά.

Ο όρος φιλελευθερισμός (ο οποίος αντιπροσωπεύει κάτι «καλό» για το 46.2% και κάτι «κακό» για το 38.4% των πολιτών) έχει τη μεγαλύτερη θετική αποδοχή στις νεότερες ηλικίες (17-24: 54,6%, 25-34: 47.7%), στους αυτοτοποθετούμενους στις κεντροδεξιές (64.3%), δεξιές (59.1%) και κεντρώες (45.4%) θέσεις του πολιτικο-ιδεολογικού φάσματος και στην ανώτερη/μεσαία και τη μεσαία τάξη. Ο όρος, παρά την «ρευστή» και λιγότερο αυστηρή χρήση του – σε σύγκριση με τη χρήση άλλων εννοιών (όπως νεοφιλελευθερισμός, κομμουνισμός κ.λπ.) - παρά, επίσης, την ιστορική σύνδεσή του με την προδικτατορική παράδοση του φιλελεύθερου Κέντρου, ανήκει πλέον, όχι όμως αποκλειστικά, στο πολιτικό λεξιλόγιο της ευρείας Δεξιάς-Κεντροδεξιάς. Η θετική του σημασιοδότηση προέρχεται κυρίως από τις δεξιές και κεντροδεξιές θέσεις του άξονα.

Το ίδιο ισχύει για τον νεοφιλελευθερισμό (θετικές γνώμες: 30,7%). Με ισχυρή απήχηση στις ανώτερες εισοδηματικά κοινωνικές ομάδες (πάνω από 2000 ευρώ: 46.6%, 1501-2000 ευρώ : 37,4%), στους αυτοτοποθετούμενους στην Κεντροδεξιά (48.7%) και Δεξιά (43.3%), χαρακτηρίζεται από πολύ μικρότερη οριζόντια διείσδυση (αριστερά: 9.2%, Κεντροαριστερά: 15.8%, Κέντρο: 29.8%) σε σύγκριση με τον «φιλελευθερισμό» ή τον «σοσιαλισμό». Ανεξάρτητα από το αν υπάρχει (διανοητικά, θεωρητικά, ιστορικά) στενή εννοιακή σχέση μεταξύ των δύο αυτών όρων, η εμπειρική πολιτική σημασιοδότησή τους, όπως εμμέσως προκύπτει από τις ομάδες (πολιτικο-ιδεολογικά και δημογραφικά οριζόμενες) που τους αξιολογούν θετικά (και αρνητικά), έχει κεντροδεξιό και δεξιό πρόσημο. Στην πράξη, ο φιλελευθερισμός, όρος με ευρύ εννοιακό περιεχόμενο όπως και ευρεία αποδοχή, και ο νεοφιλελευθερισμός, όρος με πολλές αρνητικές συνδηλώσεις, αναγνωρίζονται από τους πολίτες που αυτοτοποθετούνται στο δεξιό τμήμα του πολιτικού συνεχούς ως τα κύρια για αυτούς ιδεολογικά ρεύματα αναφοράς. Εντάσσονται στη δική τους ιδεολογική περιοχή. Συνοψίζοντας, τα δεδομένα του Διαγράμματος 1 περιγράφουν μια πολιτική κουλτούρα περισσότερο προσανατολισμένη στις ιδέες και την παράδοση της Κεντροαριστεράς (κυρίως) και Αριστεράς (δευτερευόντως). Περιγράφουν, επίσης, την ισχυρή – αλλά εναργώς μειοψηφική - απήχηση ρευμάτων με κεντροδεξιό (κυρίως) και δεξιό (δευτερευόντως) ιδεολογικό προσανατολισμό. Η δυναμική της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας κλίνει προς την Κεντροαριστερά και Αριστερά. Όπως, άλλωστε, σε όλη την περίοδο της μεταπολίτευσης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Ποια ιδεολογική προσέγγιση από τις παρακάτω εγγυάται, κατά τη γνώμη σας, τον συνδυασμό ταχύτερης και δικαιότερης ανάπτυξης;

Τα στοιχεία του Διαγράμματος 2 και του Πίνακα 1 επιβεβαιώνουν και, συγχρόνως, διευκρινίζουν καλύτερα αυτή την κλίση προς την κεντροαριστερά και αριστερά. Όταν το ερώτημα γίνεται πιο «σκληρό» και αφορά μια σημαντική – μεταξύ πολλών εναλλακτικών – πολιτική επιλογή (όχι απλώς το αν ένας όρος αντιπροσωπεύει κάτι «καλό» ή όχι), η κατανομή των απαντήσεων επιβεβαιώνει και – ταυτόχρονα – τροποποιεί την πρώτη γενική εικόνα. Στο «ποια ιδεολογική προσέγγιση εγγυάται τον συνδυασμό ταχύτερης και δικαιότερης ανάπτυξης» η σοσιαλδημοκρατία προηγείται με 20% και ακολουθεί ο σοσιαλισμός με 17,1%. Ωστόσο, το προφίλ αυτών που επιλέγουν τη σοσιαλδημοκρατία, παρότι δημογραφικά παραμένει διαταξικό και ιδιαίτερα εστιασμένο στις μεσαίες και ανώτερες/μεσαίες τάξεις, επικεντρώνεται – σε αυτή την ερώτηση – περισσότερο στην κεντροαριστερά.

Προπάντων, όμως, το προφίλ όσων επιλέγουν τον «σοσιαλισμό» αλλάζει επικέντρωση, και μάλιστα σε σημαντικό βαθμό, και αποκτά ένα πιο αποφασιστικό αριστερό κέντρο βάρους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ποια ιδεολογική προσέγγιση από τις παρακάτω εγγυάται, κατά τη γνώμη σας, τον συνδυασμό ταχύτερης και δικαιότερης ανάπτυξης;

Βάσει πολιτικής αυτοτοποθέτησης

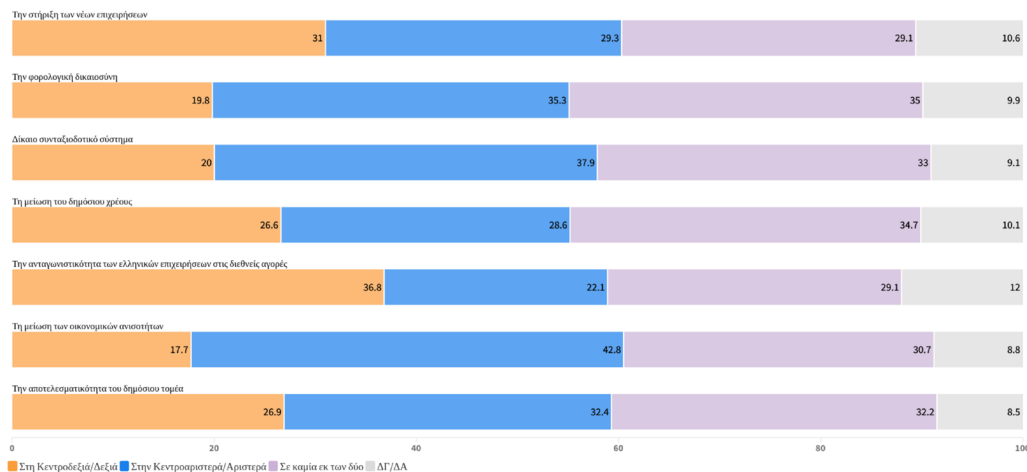
	Αριστερά	Κεντροαριστερά	Κέντρο	Κεντροδεξιά	Δεξιά
Φιλελευθερισμός	0.9	3.0	12.5	32.3	29.1
Σοσιαλδημοκρατία	10.5	30.3	19.9	18.0	9.9
Σοσιαλισμός	38.3	33.2	14.0	5.2	3.4
Κομμουνισμός	26.1	5.8	0.5	1.6	1.7
Εθνικισμός	1.5	1.3	2.2	2.8	13.1
Συντηρητισμός	0.0	0.5	1.1	2.5	4.7
Νεοφιλελευθερισμός	0.0	1.0	5.1	11.6	11.8
Οικολογία	9.1	4.5	5.0	2.1	1.7
Καμία	8.2	8.7	18.3	10.6	15.8
Άλλη	1.1	1.2	4.7	2.0	1.1
ΔΓ ΔΑ	4.3	10.5	16.7	11.3	7.7

Έτσι, στο εσωτερικό της ομάδας του «σοσιαλισμού» υπερ-εκπροσωπούνται οι αυτοτοποθετούμενοι στην Αριστερά (38,3%, ποσοστό υπερδιπλάσιο του μέσου όρου) και στην Κεντροαριστερά (33,2%, ποσοστό σχεδόν διπλάσιο του μέσου όρου) ενώ υποεκπροσωπείται (και λίγο περισσότερο από ότι στο Διάγραμμα 1) το κέντρο (14%). Η συνδυασμένη αξιολόγηση του συνόλου των προηγούμενων δεδομένων στηρίζει ισχυρά τη θέση του προβάδισματος στο εσωτερικό του ελληνικού πολιτικού συστήματος της Κεντροαριστεράς και Αριστεράς. Το προβάδισμα αυτό απεικονίζεται και στα δεδομένα του Διαγράμματος 3. Ωστόσο, αυτό το προβάδισμα έχει ένα σημείο αδυναμίας: περίπου το ένα τρίτο των ερωτώμενων - σε όλες τις θεματικές του Διαγράμματος 3 - αποστασιοποιείται, με συστηματικότητα που εκπλήσσει, και από τις δύο «παρατάξεις». Το προβάδισμα, συνεπώς, δεν συνεπάγεται «ηγεμονικό» status.

Αυτή όμως η κεντροαριστερή και αριστερή υπεροχή, η οποία χαρακτηρίζει, από το 1981 και μετά, το ελληνικό πολιτικό σύστημα, περιγράφει τη γενική απήχηση, περισσότερο πολιτική, εν μέρει δε και ιδεολογική, κεντρικών πολιτικών ρευμάτων. Δεν περιγράφει, εν τούτοις, επιλογές ιδεών και αξιών. Η ισχύς των κρατικά προσανατολισμένων ή αριστερόστροφων προτιμήσεων και αξιών, όπως και η ισχύς των φιλελεύθερων οικονομικών προτιμήσεων, δεν αποτυπώνεται στα προηγούμενα ευρήματα. Η αναγκαία ανίχνευση του συσχετισμού ισχύος ανάμεσα στον οικονομικό φιλελευθερισμό και στον «αντι-φιλελευθερισμό» θα είναι το αντικείμενο των γραμμών που ακολουθούν.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Σε ποιο ευρύτερο ιδεολογικό ρεύμα έχετε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη για να προωθήσει:

about:blank

ETERON

3. ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΕΡΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ: ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΜΕ ΕΥΡΕΙΑ ΑΠΗΧΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Σε κεντρικές θεματικές, όπως η αξιολόγηση του καπιταλισμού, η άνιση κατανομή του πλούτου, η αναγκαιότητα φορολόγησης των ανώτερων εισοδηματικών ομάδων, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης, η διάρκεια και το ύψος των επιδομάτων ανεργίας, οι ιδιωτικοποιήσεις, οι δαπάνες για το Εθνικό Σύστημα Υγείας, η σχέση ισχυρών συνδικάτων και αμοιβής εργασίας, και ο επιθυμητός βαθμός κρατικής παρέμβασης για τον περιορισμό της «ασυδοσίας των αγορών», η πλειοψηφία του πληθυσμού (απόλυτη ή σχετική ανάλογα με το θεματικό πεδίο) εκφράζει προτιμήσεις κοντινές στις προτεραιότητες του ιδεολογικού χώρου της Αριστεράς και της Κεντροαριστεράς (Πίνακας 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Σύνοψη σημείων υπεροχής του οικονομικού αντι-φιλελευθερισμού και Αριστερά-Δεξιά

	Σύνολο(%)	Αριστερά & Κεντροαριστερά	Δεξιά & Κεντροδεξιά
Το φορολογικό βάρος στην Ελλάδα το σηκώνουν κυρίως οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι	88,5	88,7	86,6
Οι δαπάνες για το Εθνικό Σύστημα Υγείας θα πρέπει να αυξηθούν	88,1	92,5	85,1
Ο πλούτος δεν κατανέμεται δίκαια, ευνοούνται οι επιχειρηματίες	84,7	91,9	76,4
Είναι επιβεβλημένο να αυξηθούν οι φόροι στους πλούσιους για να ενισχυθούν οι πιο αδύναμοι	83,2	90,7	76,1
Το δικαίωμα στην απεργία είναι ιερό	81,0	92,4	69,3
Να ενισχυθεί στο μέλλον η συνεργασία των πολιτών, η συλλογικότητα και η αλληλεγγύη	71,1	87	57,8
Χωρίς μια κατάλληλη στρατηγική του κράτους ποτέ η Ελλάδα δεν θα γίνει μια οικονομία με ισχυρές εξαγωγές	68,9	79,4	61,2
Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης κάνουν κακό στην οικονομία	62,7	79,0	50,8
Το κράτος πρέπει να αυξήσει τη διάρκεια και το ποσό των επιδομάτων ανεργίας	61,8	75,9	51,9
Ο καπιταλισμός αντιπροσωπεύει κάτι κακό	60,3	82,2	39,3
Η έννοια της ελευθερίας του ατόμου συνδέεται με την απελευθέρωση από την φτώχεια και με ένα κράτος που περιορίζει τις αγορές	53,3	72,9	40,6
Οι ιδιωτικοποιήσεις αντιπροσωπεύουν κάτι κακό	52,9	76,0	31,0
Χωρίς ισχυρά συνδικάτα/σωματεία δεν υπάρχουν καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας	52,3	72,8	36,6
Το κράτος δεν επεμβαίνει αρκετά και επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα να δρα ασύδοτος	44,8	59,9	38,2
Στο μέλλον η παιδεία θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	90,2	94,8	87,5
Στο μέλλον η υγεία θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	87,7	93,8	83,3
Στο μέλλον οι συντάξεις θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	86,1	92,3	83,3
Στο μέλλον η ύδρευση θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	84,2	90,7	79,9
Στο μέλλον η ενέργεια θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	69,5	83,3	58,8
Στο μέλλον οι μεταφορές (λεωφορεία, μετρό, τρένα) θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	69,2	82,8	58,8
Στο μέλλον το τραπεζικό σύστημα θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου	51,6	63,9	41,4

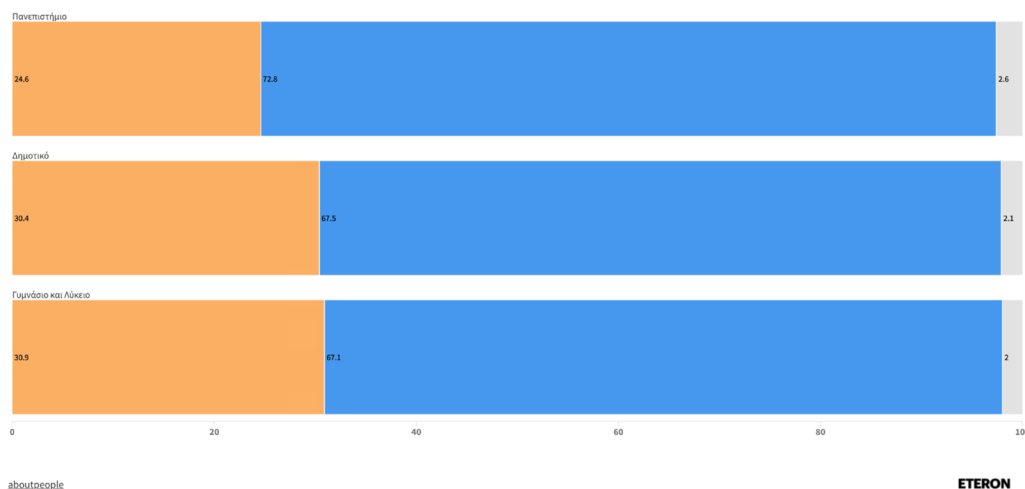
Επίσης, η άποψη σύμφωνα με την οποία πρέπει στο μέλλον να αποτελούν αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου τομέα κεντρικοί τομείς της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας (όπως η παιδεία, η υγεία, οι συντάξεις), καθώς και το σύνολο των οργανισμών και υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, είναι πανίσχυρη και δεν αφήνει χώρο για αμφίσημες διαγνωστικές αποφάνσεις. Ιδιαίτερα, σε ότι αφορά την παιδεία, την υγεία, τις συντάξεις και την ύδρευση, η state-oriented επιλογή αποκτά «δημοψηφισματικά» χαρακτηριστικά (άνω του 84%) - και σε αυτήν συγκλίνουν κεντροαριστεροί και αριστεροί, κεντροδεξιοί και δεξιοί. Οι ως άνω τομείς αντιμετωπίζονται ως τα φυσικά επίκεντρα της κρατικής αρμοδιότητας. Η θέση αυτή βρίσκει εκτεταμένη και οριζόντια ιδεολογική-πολιτική στήριξη. Επίσης, η ενέργεια, οι επίγειες μεταφορές αλλά και ο ιδιωτικοποιημένος τραπεζικός τομέας θεωρείται πλειοψηφικά (για τις τράπεζες με το οριακό 51.6% έναντι 39.8%) ότι θα έπρεπε στο μέλλον να είναι κυρίως αρμοδιότητα του δημόσιου.

Αξίζει ιδιαίτερης μνείας η προτίμηση που εκφράζεται υπέρ και των τριών βαθμίδων της δημόσιας εκπαίδευσης σε βάρος της ιδιωτικής (Διάγραμμα 4). Η προτίμηση υπέρ του δημόσιου τομέα είναι πολύ υψηλή - και υψηλότερη αυτής που έχει καταγραφεί σε έρευνες του παρελθόντος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Εσείς, αν μπορούσατε να διαλέξετε, θα επιλέγατε για τα παιδιά σας την ιδιωτική ή τη δημόσια εκπαίδευση;

■ Ιδιωτική & Μάλλον ιδιωτική ■ Δημόσια & Μάλλον δημόσια ■ ΔΤ/ΔΑ

Συνολικά, η απόδοση κύριας αρμοδιότητας στο κράτος στους επτά εκ των εννέα τομέων που εξετάστηκαν στην έρευνα (υπέρ αρμοδιότητας του δημόσιου τομέα: παιδεία, υγεία, συντάξεις, ύδρευση, ενέργεια, επίγειες μεταφορές και, οριακά, ο τραπεζικός τομέας. Υπέρ αρμοδιότητας του ιδιωτικού: κινητή τηλεφωνία, αεροπορικές μεταφορές, βλ.και Πίνακα 4) υπογραμμίζει, αφενός, την επιρροή ιδεών προερχόμενων από το κρατικο-κεντρικό μοντέλο αξιακών και πολιτικών προτεραιοτήτων και, αφετέρου, την έλλειψη εμπιστοσύνης προς τις λύσεις που αποδίδουν έμφαση στο ιδιωτικό επιχειρείν και τις αγορές. Όποιοι και αν είναι οι λόγοι αυτής της μαζικής προτίμησης προς το κράτος, οι επιλογές των πολιτών περιγράφουν μια εκτεταμένη συμπαγή «περιοχή» τομεακών πολιτικών εντός της οποίας το (νέο)φιλελεύθερο μοντέλο έχει - και θα έχει - δυσκολία να εισδύσει.

Ο άξονας Αριστερά - Δεξιά συνδέεται συστηματικά με την διατύπωση διαφορετικών αντιλήψεων στα θεματικά πεδία του Πίνακα 2. Ιδιαίτερα, η αξιολόγηση του καπιταλισμού, η παράσταση άνισης κατανομής του πλούτου υπέρ του κόσμου της επιχείρησης, η επιθυμία φορολόγησης των πλουσίων με στόχο την αναδιανομή εισοδήματος, η σχέση ισχυρών συνδικάτων και αμοιβής εργασίας και οι ιδιωτικοποιήσεις προκαλούν ισχυρά διαφοροποιημένες απαντήσεις ανάλογα με την πολιτική-ιδεολογική αυτοτοποθέτηση των πολιτών.

Ωστόσο, το δίπολο Αριστερά – Δεξιά δεν παράγει ένα γενικευμένο across the board πολωτικό μοίρασμα των προτιμήσεων, καθώς σε αρκετές θεματικές ένα σημαντικό (ή και πλειοψηφικό) τμήμα των αυτοτοποθετούμενων στη δεξιά/κεντροδεξιά υιοθετεί ιδέες προερχόμενες από το state-oriented υπόδειγμα προτεραιοτήτων. Οι ευρείες συνεπώς παρατάξεις της Αριστεράς και δεξιάς είναι εσωτερικά ανομοιογενείς, με αντιφατικές και - εν μέρει - αλληλοαναιρούμενες προτιμήσεις και αξίες.

4. ΝΑΙ ΣΤΟ «ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ» ΚΡΑΤΟΣ, ΝΑΙ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΜΙΚΡΕΣ- ΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 3α: Με ποια άποψη συμφωνείτε περισσότερο;

	Ποσοστό
Χωρίς μια κατάλληλη στρατηγική του κράτους ποτέ η Ελλάδα δεν θα γίνει μια οικονομία με ισχυρές εξαγωγές	68.9
Μόνο οι ιδιωτικές επιχειρήσεις μπορούν να μετατρέψουν την ελληνική οικονομία σε εξαγωγική	22.8
ΔΓ/ΔΑ	8.3

aboutpeople

ETERON

ΠΙΝΑΚΑΣ 3β: Ποιες επιχειρήσεις πρέπει να στηρίζει το κράτος περισσότερο;

	Ποσοστό
Τις μεγάλες επιχειρήσεις για να γίνουν μεγαλύτερες και να επιβληθούν στο διεθνή ανταγωνισμό	4.0
Τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις γιατί αυτές στηρίζουν την οικονομία και την ελληνική οικογένεια	69.4
Ούτε τις μεν ούτε τις δε , να στηρίξει τους εργαζόμενους	22.7

aboutpeople

ETERON

Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον η άποψη της κοινής γνώμης για τον στρατηγικό ρόλο του κράτους στην προώθηση της ανταγωνιστικότητας. Το 68,9% των ερωτώμενων θεωρεί ότι «χωρίς μια κατάλληλη στρατηγική του κράτους ποτέ η Ελλάδα δεν θα γίνει μια οικονομία με ισχυρές εξαγωγές» ενώ το 22,8% θεωρεί ότι «μόνο οι ιδιωτικές επιχειρήσεις μπορούν να μετατρέψουν την ελληνική οικονομία σε εξαγωγική». Το κράτος, συνεπώς, κυρίως αυτό, είναι, σύμφωνα με την κοινή γνώμη, ο στρατηγικός παίκτης που θα μπορούσε να προωθήσει την ανταγωνιστικότητα στην παγκόσμια αγορά. Ταυτόχρονα, περισσότερο από τα δύο τρίτα των ερωτώμενων θέλουν το κράτος να υποστηρίξει τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις γιατί «στηρίζουν την οικονομία και την ελληνική οικογένεια» και μόνον το εξαιρετικά μειοψηφικό 4% επιθυμεί την στήριξη των μεγάλων επιχειρήσεων με στόχο «να γίνουν μεγαλύτερες και να επιβληθούν στον διεθνή ανταγωνισμό» (Πίνακας 3β). Τα ευρήματα είναι απολύτως συμβατά με την πραγματικότητα – και την κουλτούρα – της μικρής ιδιοκτησίας και του μικρού επιχειρείν που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία, όπως επίσης είναι συμβατά με την πολλαπλά καταγεγραμμένη δυσπιστία προς τις μεγάλες επιχειρήσεις. Ωστόσο, παρά το ότι η ανταγωνιστικότητα αντιπροσωπεύει κάτι «καλό» για τους ερωτώμενους (71,9%), παρά το ότι συμφωνούν με την απόδοση κεντρικού ρόλου στο κράτος για την προώθηση της ανταγωνιστικότητας, η τόσο ομόθυμη επιθυμία στήριξης των μικρών επιχειρήσεων μάλλον δείχνει ότι η κοινή γνώμη δεν έχει επεξεργασμένη άποψη για την διεθνοποίηση των ελληνικών εταιρειών. Ίσως αυτή η στάση (ναι το κράτος είναι ο στρατηγικός «παίκτης», όλα, όμως, για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις) αντικατοπτρίζει, αφενός, το γεγονός ότι οι ελληνικές εξαγωγικές επιχειρήσεις αποτελούν θύλακες αποκομμένους από την υπόλοιπη οικονομία και κοινωνία και, αφετέρου, το γεγονός ότι η θεματική της διεθνούς ανταγωνιστικότητας δεν έχει γίνει κεντρική στην ελληνική δημόσια σφαίρα. Σε συνθήκες απουσίας ενός «επιτευγματικού καπιταλισμού» αντίστοιχου άλλων μικρών χωρών με ισχυρές εξαγωγικές επιδόσεις (εξαιρείται το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο – το οποίο όμως δεν έχει ως κύρια βάση τον ελληνικό χώρο), η αντιφατική αυτή στάση των πολιτών μοιάζει «λογική». Σε κάθε περίπτωση, στα δεδομένα του Πίνακα 3α αποτυπώνεται εκ νέου η βαρύτητα που έχει για τους ερωτώμενους το κράτος και η δυσπιστία προς τον καπιταλισμό, δυσπιστία που κατεξοχήν ενσαρκώνεται στη στάση απέναντι στις μεγάλες επιχειρήσεις.

5. Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΟΜΩΣ ΕΔΩ! ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΜΕ ΕΥΡΕΙΑ ΑΠΗΧΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Σύνοψη σημείων υπεροχής του οικονομικού φιλελευθερισμού και Αριστερά-Δεξιά

	Σύνολο%	Αριστερά & Κεντροαριστερά	Δεξιά & Κεντροδεξιά
Είναι ωραία τα λόγια περί ισότητας αλλά οι άνθρωποι που προσπαθούν περισσότερο πρέπει να ανταμείβονται περισσότερο	83,7	72,1	93
Οι κυβερνήσεις να δώσουν προτεραιότητα στη μείωση φόρων με στόχο να αναπτυχθούν οι επιχειρήσεις	78,9	62,7	88,9
Η ανταγωνιστικότητα αντιπροσωπεύει κάτι καλό	71,9	60,7	81,9
Οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι προνομίου ομάδα	66,2	54	71,7
Υπέρ της κατάργησης της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων	63,4	26,9	53,5
Στο μέλλον η κινητή τηλεφωνία θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του ιδιωτικού τομέα	58,2	49,1	69,2
Στο μέλλον οι αεροπορικές μεταφορές θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του ιδιωτικού τομέα	56,6	44,2	68,4
Η Οικονομία της Αγοράς αντιπροσωπεύει κάτι καλό	55,9	37,8	71,7
Καλύτερο οικονομικό σύστημα αυτό που στηρίζεται περισσότερο στην ελεύθερη αγορά	52,7	30,8	71,4
Όταν το κράτος δίνει πολλά επιδόματα μαθαίνει τους πολίτες να μην προσπαθούν	50,6	29,3	68,4
Συμφωνώ με τη λειτουργία μη κρατικών Πανεπιστημίων	49,2	29,9	66,4
Όσο περισσότερες επιχειρήσεις έχουν μεγάλα κέρδη τόσο περισσότερο θα ωφεληθεί το σύνολο της κοινωνίας	48,8	28,6	64
Πρέπει η φορολογία να είναι χαμηλή έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα	43,7	28,9	54,3
Οι άνεργοι θα μπορούσαν να βρουν εργασία εάν το επιθυμούσαν πραγματικά	45,1	23,3	63,8

about people

ETERON

Στον αντίποδα των ιδεών προερχόμενων από το κρατικο-κεντρικό μοντέλο αξιακών και πολιτικών προτεραιοτήτων, η εμπιστοσύνη προς τις λύσεις που αποδίδουν έμφαση στο ιδιωτικό επιχειρείν και στις αγορές είναι – στις θεματικές του Πίνακα 4 – πολύ υψηλή ή σχετικά πλειοψηφική. Σε θέματα-κλειδιά της φιλελεύθερης οικονομικής λογικής, ή εμπνεόμενα από αυτήν - όπως η ανταγωνιστικότητα, η οικονομία της αγοράς, η μείωση των φόρων με στόχο την ανάπτυξη των επιχειρήσεων, η χαμηλή φορολόγηση έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα, η κατάργηση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, η αντιμετώπιση των τελευταίων ως προνομίου ομάδας, η διάχυση ωφελειών (το λεγόμενο *trickle down economics*) - η ισχύς ιδεών φιλικών προς το νεοφιλελευθερισμό είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Ειδικά, έννοιες και αντιλήψεις στενά συνδεδεμένες με τον καπιταλισμό και τον νεοφιλελευθερισμό, όπως η "ανταγωνιστικότητα" (71,9%), η "οικονομία της αγοράς" (64,9%), η προτίμηση ενός οικονομικού συστήματος που στηρίζεται περισσότερο στην ελεύθερη αγορά (52,7%), συγκεντρώνουν αποδοχή πολύ υψηλότερη από τη βασική έννοια του "καπιταλισμού" (24.1%) ή του νεοφιλελευθερισμού (30,7%). Τις πλειοψηφικές αυτές απόψεις υιοθετεί και ένα αξιοσημείωτο ποσοστό της Κεντροαριστεράς και Αριστεράς. Ενδεικτικά, στις περιπτώσεις της "ανταγωνιστικότητας" (Αριστερά

και Κεντροαριστερά: 60,7%), της μείωσης φόρων με στόχο να αναπτυχθούν οι επιχειρήσεις (Αριστερά και Κεντροαριστερά: 62,7%) και της αντιμετώπισης των δημόσιων υπαλλήλων ως προνομιούχου ομάδας (Αριστερά και Κεντροαριστερά: 54%). Η πολιτικά διαπερατότητα αυτών των φιλικών προς τον καπιταλισμό ή τον νεοφιλελευθερισμό ιδεών εντυπωσιάζει. Όπως και με τα ευρήματα του Πίνακα 2, καταγράφονται και εδώ η ισχύς της διάκρισης Αριστερά-Δεξιά και ταυτόχρονα τα όρια της διχαστικής της ενέργειας.

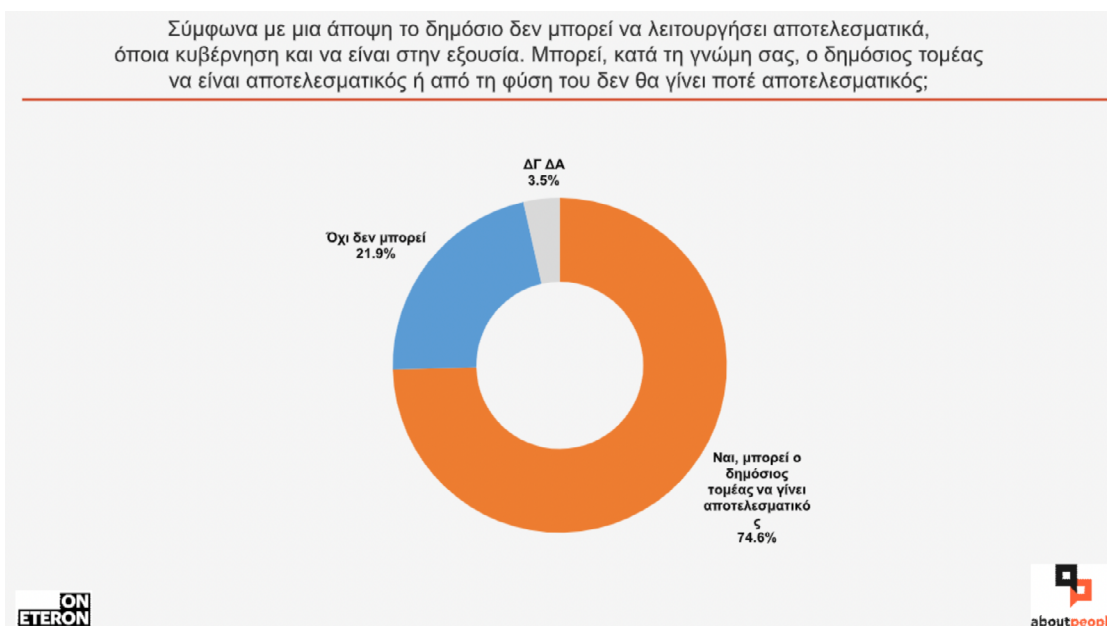
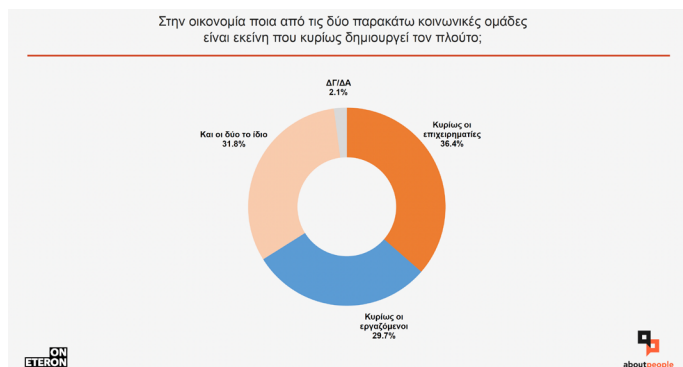
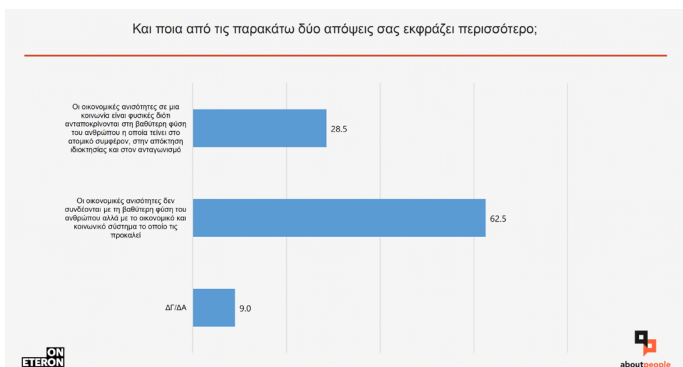
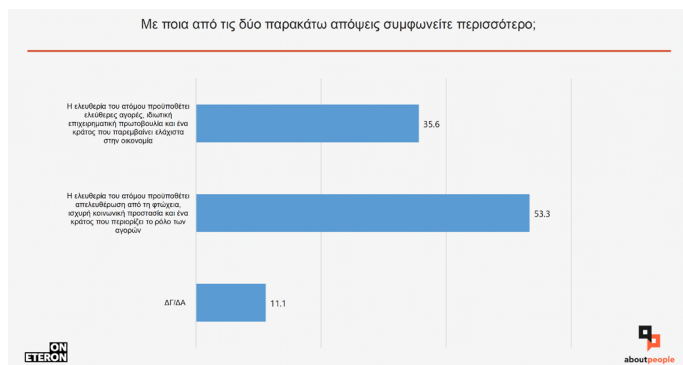
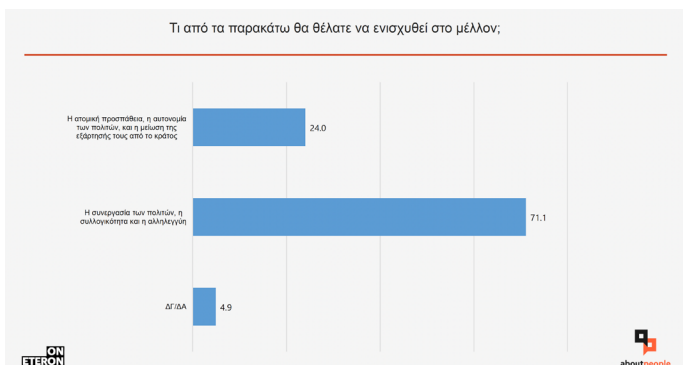
6. ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ-ΙΔΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΒΑΘΥΤΕΡΗ ΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΙΔΕΟΛΟΓΙΩΝ

Μία διακριτή ομάδα ερωτήσεων και απαντήσεων αξίζει – πέραν της ένταξής τους στους κεντρικούς πίνακες σύνοψης (Πίνακες 2 και 4) - λεπτομερειακή διερεύνηση. Πρόκειται για ερωτήσεις που επιχειρούν να κατανοήσουν τις απόψεις των πολιτών για θέματα που αγγίζουν, λιγότερο ή περισσότερο, θεμελιακές παραδοχές και αξίες που ανήκουν στον πυρήνα τόσο του οικονομικού φιλελευθερισμού όσο και των αριστερής προέλευσης ιδεολογιών. Αντιλήψεις για την ατομική ελευθερία, την ατομική προσπάθεια, την κοινωνική συνεργασία και το συλλογικό, τη φύση των ανισοτήτων, τη δημιουργία του πλούτου ή την αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα εντάσσονται – ή βρίσκονται κοντά – στον πυρήνα που συγκροτεί τα δύο αυτά μεγάλα ιστορικά ρεύματα, τον φιλελευθερισμό και τον σοσιαλισμό.

Για το 53,3% του πληθυσμού η έννοια της ελευθερίας του ατόμου συνδέεται με την απελευθέρωση από την φτώχεια, με την ισχυρή κοινωνική προστασία και με ένα κράτος που περιορίζει τις αγορές, ενώ για το σημαντικό – αλλά μειοψηφικό - 35,6% η ελευθερία του ανθρώπου προϋποθέτει ελεύθερες αγορές, ιδιωτική πρωτοβουλία και ελάχιστα παρεμβατικό κράτος. Το 71,1% των ερωτώμενων προτιμά να ενισχυθεί στο μέλλον η συνεργασία των πολιτών, η συλλογικότητα και η αλληλεγγύη ενώ μόνον το 24% η ατομική προσπάθεια, η αυτονομία των πολιτών, και η μείωση της εξάρτησής τους από το κράτος. Αντίστοιχα, και συνεκτικά, για το 62,5% οι οικονομικές ανισότητες οφείλονται στο οικονομικό και το πολιτικό σύστημα και όχι στη βαθύτερη φύση του ανθρώπου, η οποία «τείνει στο ατομικό συμφέρον, στην απόκτηση ιδιοκτησίας και στον ανταγωνισμό». Η τελευταία αυτή άποψη υιοθετείται από 28,5% των ερωτώμενων. Χωρίς να υπεισέλθουμε στη δύσκολη συζήτηση για το «ατομικό», το «συλλογικό» και τα θεμέλια της ατομικής ελευθερίας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι, τουλάχιστον σε πρώτη ανάγνωση, οι αντιλήψεις και αξίες των ελλήνων τείνουν περισσότερο προς μια λογική που δεν είναι συμβατή με τον οικονομικό φιλελευθερισμό.

Τα πράγματα όμως είναι σύνθετα. Στο ερώτημα που αφορά το ποιος δημιουργεί τον πλούτο, οι ερωτώμενοι θεωρούν, με ποσοστό 38,4%, ότι είναι «κυρίως οι επιχειρηματίες» που δημιουργούν τον οικονομικό πλούτο, 31,8% θεωρεί ότι οι επιχειρηματίες και οι εργαζόμενοι/ες είναι εξίσου δημιουργοί του, ενώ ένα σημαντικό αλλά μειοψηφικό 29,7%, κάτι που έχει σημασία για μια κοινωνία

που αξιολογεί πολύ θετικά τον σοσιαλισμό, έχει τη γνώμη ότι είναι κυρίως οι εργαζόμενοι/ες οι κατεχοχήν δημιουργοί του πλούτου.

Επομένως, μία βασική παραδοχή των πιο αριστερών θεωριών, όχι μόνον των μαρξιστικών, δεν βρίσκει επαρκή στήριξη στον πληθυσμό. Είναι ενδιαφέρον ότι η ηλικιακή ομάδα των 17-24 προκρίνει τη θέση ότι οι επιχειρηματίες δημιουργούν τον πλούτο (46%). Ισχυρή στήριξη εκφράζουν, επίσης, οι επιχειρηματίες και οι ελεύθεροι επαγγελματίες (42,8%), οι άνεργοι (39,3%) αλλά και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι (38,7%) – οι οποίοι όμως δίνουν και την ισχυρότερη στήριξη στην άποψη ότι οι εργαζόμενοι δημιουργούν τον πλούτο (35,4%). Προφανώς, οι συμμετέχοντες στον ιδιωτικό τομέα, όπως και αυτοί που αναζητούν εργασία, είναι οι πιο θετικά διακείμενοι προς το επιχειρείν, τάση που αξίζει να επισημανθεί ιδιαίτερα. Πολιτικά, οι αυτοποθετούμενοι στην αριστερά υιοθετούν την άποψη «κυρίως οι εργαζόμενοι» σε ποσοστό υπερδιπλάσιο του γενικού πληθυσμού (64%) οι δε κεντροαριστεροί σε ποσοστό 44,9%. Αντιθέτως, η γνώμη αυτή είναι μειοψηφική στο κέντρο (23,9%) και δεν έλκει καθόλου την κεντροδεξιά (18,6%) και την δεξιά (14,1%). Σε ό,τι αφορά λοιπόν την τετράδα των ερωτήσεων που λιγότερο ή περισσότερο αφορά πεποιθήσεις και θεωρήσεις «βάθους», η εικόνα που προκύπτει είναι μικτή, με σαφή όμως κυριαρχία των σοσιαλδημοκρατικών και αριστερών ιδεών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

	Συμφωνώ (%)	Διαφωνώ (%)
Όσο περισσότερες επιχειρήσεις έχουν μεγάλα κέρδη τόσο περισσότερο θα ωφεληθεί το σύνολο της κοινωνίας	48,8	44,4
Όταν το κράτος δίνει πολλά επιδόματα μοβαίνει τους πολίτες να μην προσπαθούν	50,6	45,2
Οι άνεργοι θα μπορούσαν να βρουν εργασία εάν το επιθυμούσαν πραγματικά	45,1	50,7
Ο δημόσιος τομέας μπορεί να γίνει αποτελεσματικός	74,6	21,9

about people

ETERON

Οι απαντήσεις σε μία συγγενή ομάδα ερωτήσεων παρουσιάζουν, επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το 48,8% του πληθυσμού συμφωνεί με την άποψη ότι «όσο περισσότερες επιχειρήσεις έχουν μεγάλα κέρδη τόσο περισσότερο θα ωφεληθεί το σύνολο της κοινωνίας», ενώ το 44,4% διαφωνεί. Εδώ, μια βασική θέση του οικονομικού φιλελευθερισμού, η διάχυση ωφελειών (trickle down effect), υποστηρίζεται από ένα σημαντικότατο (και σχετικά πλειοψηφικό) τμήμα του πληθυσμού. Η μεγαλύτερη υποστήριξη προέρχεται από τις νεότερες ηλικίες (17-24: 53,2%, 25-34: 49,9%), από την ανώτερη τάξη/άνωτερη μεσαία (58,4%) και από την μεσαία τάξη (52%), όπως και από τις ομάδες με το υψηλότερο εισόδημα (1501-2000 ευρώ: 56,7%, πάνω από 2000 ευρώ: 59,3%). Τη γνώμη αυτή υιοθετούν, με κριτήριο την πολιτική αυτοποθέτηση, η Δεξιά (64,6%), η Κεντροδεξιά (63,8%) και το Κέντρο (52,2%) ενώ είναι έντονα μειοψηφική στο αριστερό τμήμα του πολιτικού συνεχούς (αριστερά: 28,4%, κεντροαριστερά: 28,6%).

Επίσης, η κλασική νεοφιλελεύθερη (και συντηρητική) άποψη ότι «όταν το κράτος δίνει πολλά επιδόματα μαθαίνει τους πολίτες να μην προσπαθούν» βρίσκει πλειοψηφική στήριξη (50,6%) στην ελληνική κοινωνία. Οι άνω των 65 ετών (63,7%), η ανώτερη/ ανώτερη μεσαία τάξη (67,4%), οι επιχειρηματίες και ελεύθεροι επαγγελματίες (63,7%), οι κερδίζοντες περισσότερα από 2000 ευρώ (80,7%) και οι κεντροδεξιοί (67,6%) και δεξιοί (70,2%) είναι οι ομάδες που προσφέρουν την ισχυρότερη στήριξη.

Με την συγγενή, προς την προηγούμενη, φιλελεύθερη αντίληψη ότι «οι άνεργοι θα μπορούσαν να βρουν εργασία εάν το επιθυμούσαν πραγματικά» συμφωνεί το 45,1% των ερωτώμενων έναντι 50,7% που διαφωνεί.

Αντιθέτως, με την φιλελεύθερη άποψη ότι ο δημόσιος τομέας «από τη φύση του δεν θα γίνει ποτέ αποτελεσματικός» συμφωνεί μόνο το 21,9% (διαφωνεί το 74,8%). Ωστόσο, εκτιμούμε ότι αυτή η τοποθέτηση, με κριτήριο τα δημογραφικά της στήριξης της (την υιοθετούν περισσότερο οι άνω των 65 ετών, οι λαϊκές τάξεις, οι πιο φτωχές εισοδηματικά ομάδες αλλά και οι αυτοτοποθετούμενοι στη Δεξιά), δεν εντάσσεται – παρά μόνον εν μέρει - στη διαίρεση οικονομικός φιλελευθερισμός – οικονομικός αντι-φιλελευθερισμός. Ίσως η εμπειρία επαφής με το ελληνικό Δημόσιο ή και το αίσθημα αποκλεισμού από αυτό να εξηγούν καλύτερα την άποψη των ερωτώμενων για την οιοονεί ή όχι αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα.

Συνολικά, στις τέσσερις από τις επτά ερωτήσεις αυτής της ενότητας (δεν λαμβάνεται υπόψη η ερώτηση περί αποτελεσματικού κράτους) τα ευρήματα αποτυπώνουν το πλεονέκτημα των αριστερής προέλευσης ιδεών. Το ζήτημα δεν είναι αριθμητικό (πόσες ερωτήσεις από εδώ, πόσες από εκεί) αλλά βαθμού διείσδυσης των ιδεών στην κοινότητα. Στο θέμα της ελευθερίας, του ατομικού ή του συλλογικού και της προέλευσης των ανισοτήτων, οι ιδέες της ευρείας Αριστεράς χαρακτηρίζονται από ισχυρότατη διείσδυση. Το υπόστρωμα αντιλήψεων που χαρακτηρίζει τον κοινωνικό ιστό είναι κοντά στον κόσμο των ιδεών της Αριστεράς. Σε ότι, όμως, αφορά τις ερωτήσεις που συνδέονται με την «καθημερινή» λειτουργία της οικονομίας, οι απαντήσεις είναι πιο μοιρασμένες. Ο «πραγματισμός», δηλαδή η μίξη και η σύνθεση, κυριαρχούν.

7. ΣΥΓΚΡΙΝΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Απόψεις για ιδεολογικά ρεύματα και οικονομικές προτιμήσεις
Σύγκριση: 2019-2021

	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019 (ΔιαΝΕΟσις Marc) %	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2021 (ETERON aboutpeople) %	Διαφορά %
Ο καπιταλισμός αντιπροσωπεύει κάτι καλό	32.5	24.1	-8.4
Ο φιλελευθερισμός αντιπροσωπεύει κάτι καλό	54.6	46.2	-8.4
Ο σοσιαλισμός αντιπροσωπεύει κάτι καλό	53.9	59.1	+5.2
Ο νεοφιλελευθερισμός αντιπροσωπεύει κάτι καλό	31.2	30.7	-0.5
Η ανταγωνιστικότητα αντιπροσωπεύει κάτι καλό	86.3	71.9	-14.4
Η Δεξιά αντιπροσωπεύει κάτι καλό	35.4	25.7	-9.7
Η Αριστερά αντιπροσωπεύει κάτι καλό	33.4	39.4	+6
Ο κομμουνισμός αντιπροσωπεύει κάτι καλό	14.5	19.2	+4.7
Ο συνδικαλισμός αντιπροσωπεύει κάτι καλό	46.1	40.2	-5.9
Το κράτος επεμβαίνει υπερβολικά στην οικονομία	58.2	41	-17.2
Πρέπει η φορολογία να είναι χαμηλή έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα	62.0	43.7	-18.3

about people

ETERON

Αν δύο ρεύματα με ανταγωνιστικές ιδέες και απόψεις συγκροτούν ταυτόχρονα – δηλαδή αντιφατικά - την οικονομική κουλτούρα του ελληνικού πληθυσμού, ποια είναι η εξέλιξη του συσχετισμού ισχύος μεταξύ τους μετά δύο χρόνια πανδημίας; Για τη διαμόρφωση του Πίνακα 6 επιλέξαμε δεδομένα απολύτως συγκρίσιμα, φροντίζοντας τη δομή και το wording των ερωτήσεων να είναι ακριβώς ίδια.⁵ Στα 10 από τα 11 θέματα της σύγκρισης (εξαίρεση αποτελεί η αξιολόγηση του συνδικαλισμού) παρατηρείται ενίσχυση του αριστερού προσανατολισμού των απαντήσεων, με τη μεγαλύτερη να αφορά τις ερωτήσεις για την κρατική παρεμβατικότητα και την κρατική πρόνοια. Επομένως, η φορά της τάσης, όχι το αριθμητικό εύρος της (το οποίο έχει μόνον ενδεικτική αξία λόγω της διαφορετικής μεθοδολογίας των δύο εταιρειών), δείχνει αναστοίχιση των προτιμήσεων ανάμεσα στην περίοδο ακριβώς πριν την εμφάνιση της πανδημίας και τον παρόντα χρόνο. Βέβαια, η πολιτική συγκυρία διεξαγωγής των δύο ερευνών επηρεάζει τα αποτελέσματα. Αυτή του 2019, η οποία διεξήχθη 5 μήνες μετά την εκλογική νίκη της Ν.Δ., είναι εύλογο να δώσει αριθμούς πιο ευνοϊκούς για τις δεξιόστροφες ιδέες, ενώ αυτή του Eteron έλαβε χώρα σε μια συγκυρία λιγότερο ευνοϊκή για τις ιδέες του οικονομικού φιλελευθερισμού. Συνεπώς, οι διαφορετικές

5. Ο υπογράφων υπήρξε επιστημονικός σύμβουλος της πρώτης μεγάλης έρευνας της ΔιαΝΕΟσις (2015) και συντόνισε, όπως και στην παρούσα έρευνα, τη διαμόρφωση του ερωτηματολογίου.

συγκυρίες πιθανώς εξηγούν τμήμα των διαφοροποιημένων προτιμήσεων των ερωτώμενων (ιδιαίτερα για έννοιες όπως αυτές της Δεξιάς και Αριστεράς που είναι ευαίσθητες στη μεταβολή του πολιτικού κλίματος). Ωστόσο, δεν υπάρχουν έρευνες που διενεργούνται εκτός συγκυρίας. Αν συνεπώς η σύνεση στην ερμηνεία επιβάλλεται, οι διαφορές που αναδεικνύονται στον Πίνακα 6 είναι τόσο εύγλωττες ώστε η υποβάθμισή τους θα συνιστούσε μείζον ερμηνευτικό σφάλμα. Συνοψίζοντας, η σύγκριση 2019–2021 δείχνει σαφή ενδυνάμωση της απήχησης των σοσιαλδημοκρατικών και κρατικο-κεντρικών αντιλήψεων. Η ενδυνάμωση συσχετίζεται πλήρως με το εξωτερικό σοκ της πανδημίας και, πιθανότατα, με το νέο – περισσότερο ενεργητικό και caring – ρόλο του κράτους.

Η παρατήρηση ευρημάτων από αντίστοιχες έρευνες, κυρίως της ΔιαΝΕΟσις (λόγω ίδιου wording), επιβεβαιώνει grosso modo την ως άνω τάση. Ενδεικτικά, και αναφέρομαι εδώ μόνο σε ερωτήσεις με ταυτόσημη εκφώνηση, υπέρ της κατάργησης της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων ήταν τον Απρίλιο 2015 (στην καρδιά της έκρηξης του φαινομένου ΣΥΡΙΖΑ) το 67,2% των πολιτών (ΔιαΝΕΟσις), το 2018 το 65,1% (ΔιαΝΕΟσις) και το 63,4% στην παρούσα έρευνα. Η προτίμηση υπέρ ενός καλύτερου και μεγαλύτερου κράτους ήταν μόνον 5,6% τον Απρίλιο του 2015 (ΔιαΝΕΟσις) ενώ βρίσκεται στο 19,6% τον Δεκέμβριο του 2021. Η δε κρίσιμη θέση «η φορολογία να είναι χαμηλή έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα» υιοθετείται μεν από 43,7% των πολιτών (παρούσα έρευνα) έναντι 39,2% τον Απρίλιο 2015, αλλά έκτοτε, και μέχρι το ξέσπασμα της πανδημίας, υπήρξε ταχεία και μεγάλη διεύρυνση της αποδοχής της - πιθανώς οφειλόμενη στην αίσθηση υπερφορολόγησης που είχε διαμορφωθεί στη διάρκεια της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ (Απρίλιος 2016: 39,2%, Νοέμβριος 2016: 45,7%, 2017: 54,5%, 2018: 64,2%, 2019: 62%, Eteron: 43,7%). Σε όλες τις ανωτέρω θεματικές, η ενίσχυση των κρατικο-κεντρικών ιδεών είναι ευδιάκριτη και, συνήθως, ισχυρή.⁶ Τα παραδείγματα είναι πολλά. Και υποδεικνύουν στροφή της κοινής γνώμης σε περισσότερο αριστερόστροφες προτιμήσεις και αξίες. Αν το 2015 η παρεμβαίνουσα μεταβλητή ήταν, στο πλαίσιο της τότε οικονομικής κρίσης, το κύμα ΣΥΡΙΖΑ και η άνοδος της ριζοσπαστικής Αριστεράς στην εξουσία, στον παρόντα χρόνο η παρεμβαίνουσα μεταβλητή είναι η «μακρά συγκυρία» της πανδημίας. Και στις δύο περιπτώσεις υπήρξε μια ενίσχυση, αν και περιορισμένου εύρους, οικονομικών ιδεών ανταγωνιστικών προς τον φιλελευθερισμό.

6. Ειδικά δε, σε ότι αφορά τον όρο «Αριστερά», ο οποίος έσπασε ρεκόρ θετικών γνώμων τον Απρίλιο 2015 (52,5%), για να υποχωρήσει γρήγορα και σημαντικά έκτοτε (Νοέμβριος 2015: 39%, 2017: 37,4%, 2018: 33,5%, 2019: 33,4%), δείχνει σαφώς να ανακάμπτει στην παρούσα έρευνα (39,4%)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Στο οικονομικό πεδίο, η έρευνα του Eteron τεκμηριώνει την κυριαρχική παρουσία στην Ελλάδα μιας μικτής οικονομικο-πολιτικής κουλτούρας που συνδυάζει γνώμες και αξιακές προτεραιότητες (νέο)φιλελεύθερης προέλευσης με προτεραιότητες περισσότερο «σοσιαλδημοκρατικές» και «κρατικιστικές». Αυτή η διπλή μήτρα, ταυτόχρονα οικονομικά φιλελεύθερη και «κρατικοκεντρική», παράγει έναν ισχυρό δυϊσμό αξιών και πεποιθήσεων.

Ο εν λόγω δυϊσμός αποτελεί σταθερά που χαρακτηρίζει, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1990, την κουλτούρα του ελληνικού πληθυσμού. Στην πραγματικότητα, ο δυϊσμός υπήρξε το προϊόν της αποδυνάμωσης των κρατικιστικών ιδεών και της ενίσχυσης, μετά το 1990, απόψεων και προτεραιοτήτων πιο κοντινών στον οικονομικό φιλελευθερισμό.

Η συμβολή του επικεντρωμένου στα οικονομικά ερωτηματολόγιου του Eteron έγκειται στην αποτύπωση της έκτασης – δηλαδή στην ενδελεχή καταγραφή των πεδίων - του δυϊσμού και στην καλύτερη ανάδειξη των σημείων υπεροχής τόσο του οικονομικού φιλελευθερισμού όσο και των ανταγωνιστικών προς αυτόν οικονομικών προσεγγίσεων και ιδεολογιών (παραδείγματα: η προτεραιότητα στη μείωση της φορολογίας με στόχο την ανάπτυξη των επιχειρήσεων ή η διάχυση ωφελειών (trickle down effect) για τον φιλελευθερισμό, η ισχυρότατη πεποίθηση περί αρμοδιότητας του δημόσιου τομέα για τους τομείς της παιδείας, της υγείας, των συντάξεων, της ύδρευσης κ.α. για τον αντι-φιλελευθερισμό). Η δεύτερη συμβολή έγκειται στην ανάδειξη μίας νέας τάσης: οι σοσιαλδημοκρατικές και αριστερές οικονομικές ιδέες και πεποιθήσεις έχουν ενισχυθεί. Με δεδομένο το, για τουλάχιστον 30 χρόνια, μικρό αλλά σταθερό προβάδισμα (όχι κυριαρχία ή ηγεμονία) του οικονομικού φιλελευθερισμού, η ενίσχυση των state-oriented οικονομικών ιδεών – εφόσον δεν αποδειχτεί συγκυριακή, λόγω της πανδημίας – τείνει να εξισορροπήσει τον συσχετισμό ιδεών και αξιών στην ελληνική κοινωνία. Η μερική αποστοίχιση σε μη-φιλελεύθερη ή αντι-φιλελεύθερη κατεύθυνση των οικονομικών προτιμήσεων και αξιών αποτελεί ένα από τα σημαντικά ευρήματα της έρευνας.

Η μερική αποστοίχιση δεν συνιστά ανατροπή. Τα ευρήματα δεν περιγράφουν ένα είδος μεγάλης εξασθένισης – σε σύγκριση με το κοντινό και λιγότερο κοντινό παρελθόν - του νεοφιλελευθερισμού στο εσωτερικό της κοινής γνώμης. Ούτε μία μεγάλη στροφή. Ο νεοφιλελευθερισμός διατηρεί το προβάδισμά του σε πολλά από τα θεματικά πεδία που συνδέονται με την καθημερινή λειτουργία της οικονομίας. Πρόκειται για κρίσιμο – παρότι αποδυναμωμένο – πλεονέκτημα. Οι δε ιδέες του «κρατισμού» έχουν συνολικά ενισχυθεί, ιδιαίτερα σε πιο «αμυντικές» θεματικές (κοινωνικό κράτος, αρμοδιότητα δημόσιου τομέα) - αν και όχι μόνο σε αυτές. Η «εξισορρόπηση» είναι πραγματική. Καθιστά δε το παιχνίδι των ιδεών πιο αμφίρροπο και μαζί του πιο αμφίρροπη – και πραγματιστική - την ταυτότητα των ελλήνων. Η αξιολόγηση της δυναμικής της εξισορρόπησης απαιτεί ερευνητική σύνθεση. Η ενδυνάμωση των κρατικο-κεντρικών και

αριστερόστροφων ιδεών κατά πάσαν πιθανότητα οφείλεται στην εμπειρία της πανδημίας. Όπως, όμως, η ενδυνάμωση ήρθε με την πανδημία, θα μπορούσε να υποχωρήσει με το τέλος της. Το ζητούμενο για να υπάρξει «στροφή» και αλλαγή «πίστας» είναι η διατήρηση και ενίσχυση της νέας τάσης τα επόμενα χρόνια. Κάτι που δεν είναι καθόλου βέβαιο.

Η διαίρεση Αριστεράς και Δεξιάς δομεί σε σημαντικό βαθμό και με σχετικά συστηματικό τρόπο τις οικονομικές (και όχι μόνον) προτιμήσεις και αξίες του πληθυσμού. Ωστόσο, στις θεματικές που έχει ηγεμονία το ένα ή το άλλο σύστημα ιδεών, ένα αξιοσημείωτο (ή και πλειοψηφικό) ποσοστό της Αριστεράς και ένα εξίσου αξιοσημείωτο (ή και πλειοψηφικό) ποσοστό της Δεξιάς υιοθετούν κεντρικές ιδέες του αντίπαλου συστήματος ιδεών. Το δίπολο Αριστερά – Δεξιά είναι ισχυρό. Δεν διαμορφώνει, όμως, δύο παρατάξεις (πολιτικά – ιδεολογικά οριζόμενες, όχι κομματικά) εσωτερικά ομοιογενείς και με ισχυρά διακριτές ταυτότητες.

Αν η οικονομική κουλτούρα των Ελλήνων-ίδων είναι σύνθετη, μικτή και αντιφατική, η μίξη ιδεών και αντιφατικών αξιακών μοτίβων αποτελεί εσωτερικό χαρακτηριστικό τόσο της Αριστεράς όσο και της Δεξιάς. Αριστεροί/ές και δεξιοί/ές διαφέρουν πολύ και συγκλίνουν αρκετά. Αυτός ο σύμμικτος χαρακτήρας των ιδεολογικών παρατάξεων υπογραμμίζει τη σχετική αυτονομία του κόσμου των ιδεών από τη στενά κομματική σφαίρα.

Εάν η κουλτούρα των Ελλήνων-ίδων είναι πολλαπλή, σύμμικτη και εσωτερικά αντιφατική, και αν αυτή η υφή είναι συστατικό στοιχείο του χαρακτήρα της, τότε η ελληνική οικονομική κουλτούρα ως αυτοτελές σύστημα αξιών και ιδεών δεν είναι ούτε νεοφιλελεύθερη ούτε σοσιαλδημοκρατική. Είναι και τα δύο και – προπάντων – κανένα από τα δύο.

eteron.org